

PRZEKONANIA OSÓB ROZWIEDZIONYCH O SZANSACH POWODZENIA POWTÓRNEGO MAŁŻEŃSTWA I RODZINY ZREKONSTRUOWANEJ

Anna KOŁODZIEJ-ZALESKA¹, Hanna PRZYBYŁA-BASISTA^{2*}

¹ Uniwersytet Śląski, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Psychologii, Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka i Badań nad Rodziną, Katowice; anna.kolodziej@us.edu.pl, ORCID: 0000-0001-5664-8605

² Uniwersytet Śląski, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Psychologii, Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka i Badań nad Rodziną, Katowice; przybyla@us.edu.pl, ORCID: 0000-0001-6839-7305

* Korespondencja: przybyla@us.edu.pl; Tel.: +48-32-359-97-16

Streszczenie: Adaptacja dorosłych i dzieci do życia w rodzinie zrekonstruowanej może być związana z przekonaniami na temat tworzenia bliskich związków po rozwodzie, oceną szans na powodzenie powtórnego małżeństwa i rodziny zrekonstruowanej (Higginbotham, and Adler-Baeder, 2008).

Celem artykułu jest analiza różnic w przekonaniach na temat powtórnego małżeństwa w grupie osób rozwiedzionych: które weszły w nowe bliskie związki po rozwodzie oraz tych, które pozostały samotne po rozwodzie. Porównane zostały też grupy osób posiadających i nieposiadających dzieci z nowych związków zawartych po rozwodzie.

Grupę badaną stanowiło 157 osób po rozwodzie. Prawie 50% osób badanych ($n = 78$) po rozwodzie nie związało się z nikim; 32,1% ($n = 51$) pozostawało w nowym bliskim związku, a prawie jedna piąta ($n = 29$; 18,2%) zawarła powtórne małżeństwa. 28 osób badanych (17,6%) posiadało dzieci również z nowego związku. W badaniach wykorzystany został Inwentarz Przekonań na temat Powtórnego Małżeństwa (IPPM) w polskiej adaptacji Kołodziej i Przybyły-Basisty (2014) oraz dane socjodemograficzne. Wykorzystano testy istotności różnic międzygrupowych.

Wyniki badań wskazują, że istnieją statystycznie istotne różnice pomiędzy wyróżnionymi grupami. Osoby pozostające w nowych związkach po rozwodzie są m. in. w mniejszym stopniu przekonane, iż sukces rodziny zrekonstruowanej jest czymś krótkotrwałym ($p = 0,02$), a rodzina zrekonstruowana czymś gorszym ($p = 0,003$) w porównaniu z osobami samotnymi po rozwodzie. Z kolei rodzice posiadający dzieci zarówno z poprzedniego, jak i nowego związku są m.in. w większym stopniu przekonani, iż przeszłość związaną z poprzednim małżeństwem należy zostawić za sobą ($p = 0,001$). Otrzymane wyniki poddano dyskusji.

Słowa kluczowe: przekonania, rozwód, powtórne małżeństwo, rodzina zrekonstruowana.

DIVORCED PERSONS' BELIEFS ABOUT THE CHANCES OF SUCCESS IN REMARRIAGE AND STEPFAMILY

Abstract: Adaptation of adults and children to living in a stepfamily may be related to beliefs about creation of close relationships after divorce, assessment of the chances for success in remarriage and stepfamily (Higginbotham, and Adler-Baeder, 2008).

The aim of this study was to analyze differences in beliefs about remarriage among divorced persons, who: established new close relationships after divorce, and remained alone after divorce. A comparison of persons, who have children from remarriage with those who do not, will also be made.

The sample consisted of 157 divorced persons. About one half ($n = 78$) did not establish new relationships after divorce; 32.1% ($n = 51$) were involved in new close relationships, and approximately one fifth ($n = 29$; 18.2%) got remarried. 28 persons (17.6%) had children from the new relationships. In this study the Polish adaption by Kołodziej-Zaleska and Przybyła-Basista (2014) of the IPPM – Remarriage Belief Inventory and the demographic data were used. The difference significance tests between the groups were conducted.

The obtained results show that there exist statistically significant differences between the investigated groups. Those persons who established new relationships after divorce are less convinced that a successful stepfamily is something short-term ($p = .02$) and a stepfamily as such is something worse ($p = .003$), if compared with the divorced persons living alone. On the other hand parents who had children from both previous and current relationship were more convinced that the previous marriage should be left behind ($p = .001$). These research results were discussed.

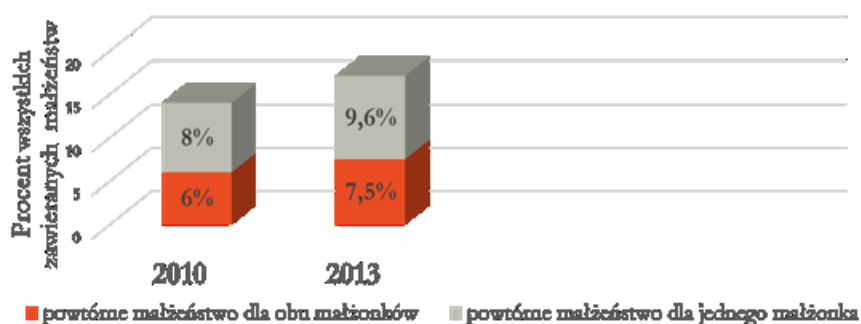
Keywords: beliefs, divorce, remarriage, stepfamily.

1. Wprowadzanie

Zarówno z psychologicznego, jak i ze społecznego punktu widzenia problematyka funkcjonowania ludzi po rozwodzie wydaje się istotna. Doświadczenie sytuacji rozwodu zaliczane jest przez psychologów do jednego z najbardziej stresujących wydarzeń życiowych (Holmes, and Rahe, 1967; za: Plopa, and Makarowski, 2010). Rozwód staje się doświadczeniem dużej liczby osób na całym świecie (Bieńkowska, and Kitlińska-Król, 2017). Również w Polsce rozwody stają się coraz częstsze (*Rocznik demograficzny*, 2011, 2013, 2014).

Stopniowo wzrasta też odsetek powtórnych małżeństw. W roku 2010 około 14% wszystkich małżeństw stanowiły powtórne małżeństwa, z czego 6% były to powtórne małżeństwa dla obu partnerów, a około 8% małżeństwa będące powtórными tylko dla jednej osoby zawierającej małżeństwo, wcześniej rozwiedzionej (*Rocznik demograficzny*, 2011). W roku 2013 powtórne małżeństwa stanowiły 17,1%, z czego 7,5% były to powtórne małżeństwa dla obojga partnerów, a 9,6% dla jednego z partnerów będącego po rozwodzie (*Rocznik demograficzny*, 2014). Dane zostały zaprezentowane na Rysunku 1.

Dane GUSu z 2011 i 2014 r.

Rysunek 1. Wzrost odsetka powtórnych małżeństw zawieranych po rozwodzie.

W Polsce niestety nie są prowadzone statystyki dotyczące wskaźnika rozwodów w powtórnych małżeństwach. Jednakże zgodnie z danymi pochodzącymi ze Stanów Zjednoczonych rozwody dotyczą 35-40% pierwszych małżeństw i aż 65-70% małżeństw powtórnych (McCathy, and McCathy, 2005; za: McCathy, and Ginsberg, 2007). O większym odsetku rozwodów wśród powtórnych małżeństw pisze też Amato (2000) oraz Clark-Steward i Brentano (2006). Wzrost odsetka rozwodów i powtórnych małżeństw zawieranych po rozwodzie wymaga uwagi badaczy i praktyków, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę implikacje, jakie te zjawiska niosą dla życia dorosłych i dzieci. Dla osób doświadczających rozwodu i powtórnego małżeństwa oraz rekonstruowania rodziny mogą to być szczególnie trudne wydarzenia, wiążące się z procesem licznych przemian. Niewątpliwie współczesne rodziny, w wyniku zmian społecznych, muszą mierzyć się z problemami i zmianami, jakich kiedyś nie doświadczano.

O obszarach problemowych, ale i obszarach będących zasobem rodzin zrekonstruowanych, również po doświadczeniu rozwodu, na rodzimym gruncie pisze Aleksandra Lewandowska-Walter (2009, 2014). Badaczka odnosi się do koncepcji „odporności rodziny” (*family resilience*) i zasobów systemu rodzinnego, które można wykorzystać w kryzysie. Takie ujęcie problematyki kryzysu wydaje się cenne w obliczu zmian, które prowadzą do coraz większej złożoności procesów zachodzących w rodzinach (Lewandowska-Walter, 2009). Rodzina powstała po rozwodzie ma bowiem zupełnie inną dynamikę rozwoju niż rodzina nuklearna. Badacze (McCarthy, and Ginsberg, 2007; Visher E., Visher J., and Pasley, 2003) wskazują na specyficzne zadania, jakie stoją przed rodzinami zrekonstruowanymi. Są to między innymi: zakończenie poprzedniego związku i pozostawienie za sobą przeszłości; radzenie sobie ze stratami i zmianami; tworzenie trwałej więzi partnerskiej: silnej, elastycznej, opartej na realnych podstawach; akceptacja ustawicznych zmian w organizacji rodziny; ustalenie nowych, zasad, tradycji, integracja rodziny (co niewątpliwie wymaga czasu); tworzenie koalicji rodzicielskiej, utrzymywanie relacji rodzicielskiej z biologicznym i przybranym rodzicem; dbanie o relację partnerską przy jednoczesnym dbaniu o relacje z dziećmi; a także: radzenie sobie ze stereotypami: macocha, ojczym, druga rodzina/rodzina zrekonstruowana jako rodzina „drugiej kategorii” (*second class*).

Wypełnianie tych zadań ma bardzo indywidualny charakter i związane jest z uporaniem się kryzysem rozwodowym. Niektórzy ludzie szybko przystosowują się do zakończenia małżeństwa, podczas gdy inni pozostają w kryzysie przez dłuższy czas, a jeszcze inni wydają się nie odzyskiwać stanu równowagi psychicznej w ogóle. Podłużne badania prowadzone przez Hetherington (2003) sugerują istnienie różnych wzorów przystosowania się do sytuacji po rozwodzie. Zgodnie z jej obserwacjami, jedna piąta osób biorących udział w badaniach po sześciu latach od rozwodu była bardzo dobrze przystosowana do nowej sytuacji życiowej, podczas gdy 10% badanych wciąż przeżywało rozpacz, smutek, depresję. Niektóre z badań pokazują, że dwa do pięciu lat po rozwodzie osoby bez względu na płeć – zarówno mężczyźni, jak i kobiety – czują się nieszczęśliwe, dokonując oceny życia prywatnego tak po rozstaniu, jak i przed nim (Funder, Harrison, and Weston, 1993; za: Power, 1996).

Przedłużające się konflikty związane z rozwodem, trwające procesy w sądzie (np. o opiekę nad dziećmi czy majątek) mogą powodować wielokrotnie aktywizowane stany napięcia związane z tendencją do nawracania i kumulowania się problemów, które nie zostały pozytywnie rozwiązane (Kubacka-Jasiecka, 2010). Tym samym kryzys związany z rozwodem może zacząć się przekształcać w kryzys chroniczny, a jego przedłużanie się zaburzać normalne funkcjonowanie jednostki i rodziny. Członkowie rodzin mogą doświadczać deficytów zasobów zmagania się i niedostatecznego oparcia w najbliższym otoczeniu, co z kolei powoduje utrzymywanie się stanów dysfunkcjonalnego stresu. Mamy wówczas do czynienia ze wzorcem stagnacyjnym, który zmienia się we wzorec regresyjny, polegający na postępującym obniżaniu się możliwości rozwiązania problemu kryzysowego (Kubacka-Jasiecka, 2010).

Sytuacja ta jest szczególnie istotna dla prób tworzenia nowych związków. Niewątpliwie bowiem samo posiadanie nowej satysfakcjonującej relacji intymnej stanowi znaczący predyktor dobrego przystosowania po rozwodzie (Amato, 2000; 2010, 2014; Demo, and Fine, 2010; Perrig-Chiello, Hutchison, and Morselli, 2015). Jednakże potrzeba zaangażowania się w nowy związek może pojawić się przy niezakończeniu rozwodu emocjonalnego i niepozostawieniu za sobą złości wobec eksmałżonka (Carr, 2009). Powtórny związek będzie się wiązał się wówczas z dużym ryzykiem problemów, z nieprzystosowaniem, zarówno dla osób go tworzących, jak i ich dzieci. Stanie się tak, ponieważ w sytuacji, w której jednostka pozostaje pod wpływem złości wobec eksmałżonka, jej uwaga koncentruje się na walce o pieniądze czy o sprawowanie opieki rodzicielskiej (Przybyła-Basista, 2006). „Cierpi” na tym nowy związek, gdyż jest „kontrolowany” przez te walki, które jednocześnie osłabiają jego stabilność i płynącą zeń satysfakcję (McCarthy, and Ginsberg, 2007). Utrzymujące się od czasu rozwodu takie uczucia jak gniew i niechęć mogą ponownie pojawić się i nasilić po zawarciu powtórnego małżeństwa (Bray, and Easling, 2005). Będzie to wpływać na obniżenie dobrostanu i satysfakcji z drugiego związku. Negatywne uczucia żywione przez długi okres po rozwodzie w stosunku do byłego małżonka wpływają negatywnie przede wszystkim na dzieci. Dla ich dobrostanu po rozwodzie najważniejszy jest niski poziom konfliktu rodzicielskiego (Amato, 2000). Jeżeli relacje związane z pełnieniem ról rodzicielskich pomiędzy byłymi małżonkami nie

opierają o kooperację, wpływa to negatywnie na przystosowanie samych rodziców, ale przede wszystkim na przystosowanie ich dzieci.

W modelach przystosowania do sytuacji po doświadczeniu różnego rodzaju kryzysów rodzinnych (np. modele *ABC-X* oraz *Double ABC-X*) (Hill, 1949; za: McKenry, and Price, 1994; McCubbin, and Patterson, 1982; za: McKenry, and Price, 1994) oraz w modelach skoncentrowanych *stricte* na sytuacji porozwodowej (Amato, 2000; Demo, and Fine, 2010) podkreśla się znaczenie zasobów (indywidualnych, wspólnych dla rodziny, obecnych w otoczeniu społecznym) oraz percepcję kryzysu, jego interpretację i nadawane mu znaczenie w procesie przystosowania się do zmian pokryzysowych. Do czynników ochronnych, które ułatwiają adaptację do sytuacji porozwodowej, twórcy modeli włączają zasoby jednostki: jej cechy osobowe, umiejętności, a także oraz zasoby interpersonalne (takie jak wsparcie społeczne zasoby rodziny, rodzinne interakcje). Jednocześnie ogromne znaczenie ma percepcja kryzysu i sytuacji pokryzysowej, sposób ich rozumienia, nadawania im znaczenia oraz przekonania związane z daną sytuacją (Amato, 2000; Demo, and Fine, 2010; Hill, 1949; za: McKenry, and Price, 1994; McCubbin, and Patterson, 1982; za: McKenry, and Price, 1994).

Psychologia pozytywna i psychologia zdrowia nadają pojęciu zasobów kluczową rolę w rozumieniu i wyjaśnianiu efektów radzenia sobie z sytuacjami trudnymi oraz uwarunkowań zdrowia i dobrostanu (Heszen, and Sęk, 2007). Zasoby radzenia sobie mają charakter zarówno zewnętrzny wobec człowieka (np. wspierające środowisko społeczne, dostępne środki materialne), jak i wewnętrzny (pozytywne nastawienie i przekonania osobiste, umiejętności samoregulacji, odporność fizyczna, psychiczna) (Poprawa, 2008).

Szczególną rolę w badaniach psychologicznych przypisuje się zasobom podmiotowym, osobistym, które definiowane są jako czynniki pośredniczące w radzeniu sobie człowieka ze stresującymi wydarzeniami życiowymi. Mogą one ułatwiać opanowanie, znoszenie stresu oraz przeciwdziałać powstawaniu negatywnych konsekwencji psychologicznych i zdrowotnych w przypadku wystąpienia sytuacji trudnych. Mogą też uodparniać człowieka na ich doświadczanie w ten sposób, że sytuacje trudne nie będą przeżywane jako szkodliwe czy zagrażające (Poprawa, 2001). Na znaczenie cech osobowych w procesie adaptacji zwraca się uwagę w kontekście bardzo różnych sytuacji trudnych, z jakimi mierzy się człowiek na przestrzeni życia, również tych które są nieodwracalne (Niezabitowski, 2015). Zasoby osobiste są relatywnie stałymi dyspozycyjnymi cechami, które wpływają na selektywność procesów oceny poznawczej i radzenia sobie i zwrotnie mogą być zmieniane przez skumulowane rezultaty tych procesów (Moos, and Schaefer, 1993; za: Poprawa, 2001). Zasoby osobiste można traktować jako uwarunkowania poczucia szczęścia, satysfakcji z życia, dobrostanu. Związki pomiędzy zasobami będącymi cechami wewnętrznymi, składowymi osobowości, temperamentu, czyli pomiędzy zasobami osobistymi a psychicznym dobrostanem są silniejsze niż pomiędzy psychicznym dobrostanem a obiektywnymi warunkami życia (Ogińska-Bulik, and Juczyński, 2008a).

W literaturze podkreśla się, iż jednym z istotnych czynników wpływających na proces radzenia sobie są podmiotowe właściwości jednostki, które determinują ocenę sytuacji stresowej, decydują o podejmowanych strategiach radzenia sobie i w efekcie o skutkach reakcji na stres (Juczyński, and Ogińska-Bulik, 2009). Jedną z ważnych aktywności w radzeniu sobie z kryzysem jest interpretowanie i reinterpretowanie poszczególnych zjawisk (Błaszczak, 2001). Stwierdzenie to jest zgodne z relacyjnymi teoriami stresu, które w przypadku doświadczania stresu większą rolę przypisują sposobowi doświadczania stresora niż samemu stresorowi (Lazarus, 1986; za: Heszen-Niejodek, 2007). Również zgodnie z ujęciem poznawczym dokonywanie poznawczej interpretacji tego, co się wydarzyło, determinuje radzenie sobie z żalobą, separacją czy innymi traumatycznymi wydarzeniami. Odzyskanie poczucia kontroli nad życiem, pojawianie się przekonań o możliwości wprowadzenia zmian, przekonań wyrażających akceptację biegu wydarzeń, akceptację rozvodu dają szansę na szybsze odzyskanie równowagi po rozwodzie (Power, 1996). Indywidualne postawy oraz przekonania odgrywają istotną rolę w przystosowaniu do rozvodu i sytuacji po rozwodzie. Mogą one być tak restrykcyjne, rygorystyczne i autorytarne, że utrudnią i zahamują osobisty rozwój i rozwój rodziny. Ich zrewidowanie i dokonanie niezbędnych zmian jest konieczne dla adaptacji po rozwodzie. Z kolei pozytywne przekonania mogą działać jak bufor, pomagając w radzeniu sobie z trudnymi konsekwencjami rozvodu (Gaffal, 2010).

Lewandowska-Walter (2009), powołując się na badania z obszaru teorii systemów dotyczące zasad funkcjonowania zdrowych rodzin, formułuje kilka ciekawych wniosków dotyczących sposobów radzenia sobie z kryzysem. Powołując się na rozważania Walsh (1998; za: Lewandowska-Walter, 2009) stwierdza, że wszystkie rodziny posiadają potencjał do kształtowania odporności na stres i kryzys, który można wzmocnić, koncentrując się na zasobach danego systemu. Badania potwierdzają, że część rodzin i jej członków doświadcza na skutek przeżywania rozvodu trwałych problemów z przystosowaniem. Z kolei inna grupa rodzin określana jako „sprężyste” zdolna jest do wykorzystania swoich zasobów w celu sprostania wydarzeniom krytycznym oraz wprowadzania pozytywnych zmian w swoim życiu i tworzenia nowych satysfakcjonujących związków (Greene et al., 2003; Hernández, 2002; Lewandowska-Walter, 2009; Walsh, 2003a). Fromma Walsh (2006) wymienia – szeroko rozumiany – system przekonań/wierzeń (*Belief System*) obecny w rodzinie jako istotną składową budującą „sprężystość” danej rodziny (*family resilience*). Podążając z kolei za terapeutami nurtu poznawczo-behawioralnego, można stwierdzić, iż procesy poznawcze, takie jak: selektywna uwaga, atrybucje, przekonania, mają wpływ na występowanie problemów małżeńskich i rodzinnych (np. Dattilio, 2013).

Na gruncie anglosaskim prowadzone są badania dotyczące wpływu przekonań na temat powtórnych małżeństw i rodzin zrekonstruowanych na jakość życia małżeńskiego, na satysfakcję małżeńską i przystosowanie do życia w rodzinie zrekonstruowanej (Higginbotham, and Adler-Baeder, 2008; Higginbotham, and Agee, 2013). Przekonania na temat powtórnych małżeństw i rodzin zrekonstruowanych mogą działać jak filtr poznawczy, selekcyjując

informacje. Definiowane są jako: założenia na temat ludzi i relacji oraz jako standardy dotyczące tego, jak w związku powinno być (Higginbotham, and Adler-Baeder, 2008).

Przekonania powstałe w wyniku doświadczenia kryzysu rozwodowego to z jednej strony przekonania na temat poprzedniego związku (np. reinterpretacje rozpadu małżeństwa pozwalające na uporządkowanie moralne i zakończenie z „czystym sumieniem” etapu życia, jakim było małżeństwo), a z drugiej strony przekonania na temat powtórnego małżeństwa czy związku. Osoby po rozwodzie żywią przekonania na temat małżeństwa, które się rozpadło, dokonują oceny byłego partnera, małżeństwa, tworzą reinterpretację przyczyn rozpadu, ale żywią też pewne przekonania – nadzieje i obawy związane z możliwością wchodzenia w kolejne związki. Można przypuszczać, że przekonania dotyczące poprzedniego małżeństwa (ocena małżonka, małżeństwa, przyczyn jego rozpadu) oraz przekonania na temat powtórnego małżeństwa czy związku (dotyczące więzi między członkami nowej rodziny, trwałości nowego związku i nowej rodziny, priorytetów, nowego partnera, finansów) wpływają na poczucie zadowolenia i pomagają przystosować się do życia, przyczyniając się do otwartości na nowe związki. Według amerykańskich autorów przekonania na temat powtórnego małżeństwa mogą być skorelowane z przystosowaniem oraz z jakością życia, a zgodność lub brak zgodności pomiędzy przekonaniem małżonków może być predyktorem dla jakości powtórnego małżeństwa (Higginbotham, and Adler-Baeder, 2008). Badacze wskazują na istnienie pewnych typów przekonań na temat powtórnego małżeństwa i rodzin zrekonstruowanych. Zostały one podzielone w następujące kategorie: Przystosowanie do życia w nowej rodzinie przychodzi szybko; Finanse w nowej rodzinie powinny być wspólne; Partner jest idealny, to znaczy: lepszy/a niż były mąż/była żona; Priorytet stanowią dzieci; Sukces nowej rodziny jest krótkotrwały; Nowa rodzina jest czymś gorszym; Przeszłość należy zostawić za sobą.

Analizując poszczególne typy przekonań, można dojść do wniosku, że niektóre z nich niewątpliwie stanowią zasób czy siłę w radzeniu sobie z sytuacjami trudnymi. Badania wskazały, iż konkretne typy przekonań wpływają na poczucie zadowolenia ze związku, na jego jakość, stanowiąc predyktory satysfakcji małżeńskiej: np. finanse powinny być wspólne; sukces nie jest krótkotrwały; partner jest lepszy niż były; nowa rodzina nie jest czymś gorszym (Higginbotham, and Adler-Baeder, 2008; Kołodziej, and Przybyła-Basista, 2014a). Przekonanie, iż dzieci stanowią w nowej rodzinie priorytet okazało się mieć związek z satysfakcją rodzicielską (pozytywny), a w przypadku satysfakcji małżeńskiej (negatywny) (Kołodziej, and Przybyła-Basista, 2014b). Jak podkreślają autorzy Inwentarza Przekonań na temat Powtórnego Małżeństwa realistyczność, spójność i zmienność ma związek z przystosowaniem i poczuciem zadowolenia (Higginbotham, and Adler-Baeder, 2008; Higginbotham, and Agee, 2013). Jako przystosowawcze można potraktować przekonanie, które dotyczy pozostawienia przeszłości „za sobą” i zerwania więzi emocjonalnych z eksmałżonkiem. Z kolei za nieprzystosowawcze można uznać przekonanie, iż rodzina zrekonstruowana jest „gorsza” niż biologiczna, że powtarza się w niej dokładnie te same błędy.

Przekonania na temat powtórnych małżeństw i rodzin zrekonstruowanych można też rozpatrywać w kategorii mitów i nierealistycznych oczekiwań. Odnosząc się do rodzin nuklearnych można powiedzieć, że nierealne oczekiwania dotyczące współmałżonka i małżeństwa wynikają ze stereotypów funkcjonujących w społeczeństwie, tzw. mitów małżeńskich (Lazarus, 2002), czyli wyidealizowanych przekonań związanych z małżeństwem i partnerem, które często utrudniają ludziom zrozumienie, co znaczy dobre i szczęśliwe małżeństwo (Kołodziej-Zaleska, and Iłska, 2017). Większość par, które wchodzi w powtórne związki pozostaje w nieświadomości, jak bardzo emocjonalnie i duchowo zostały zranione i jak bardzo nie są gotowe do wejścia w nowy związek. Mogą na przykład nierealistycznie zakładać, że miłość pomiędzy dzieckiem i nowym małżonkiem pojawi się natychmiast lub że dzieci na pewno będą szczęśliwsze w naszym nowym związku. Pary wchodzące w powtórne związki zakładają też, że po prostu nic złego się nie zdarzy, oczekują tylko pozytywnych zdarzeń, żywiąc przekonania typu: „Mój partner zawsze zrozumie moją potrzebę troszczenia się o moje dzieci” czy „Członkowie nowo powstałej rodziny powinni poczuć wzajemną bliskość wkrótce po jej powstaniu”.

2. Metody

2.1. Cel badań

Celem prowadzonych badań było zweryfikowanie różnic w przekonaniach na temat powtórnego małżeństwa i rodziny zrekonstruowanej u osób po rozwodzie. Porównane zostały 1) osoby tworzące nowe związki po rozwodzie z osobami żyjącymi samotnie po rozwodzie oraz 2) osoby, które posiadają dzieci tylko z rozwiedzionych małżeństw, z osobami posiadających dzieci zarówno z rozwiedzionych małżeństw, jak i z nowych związków zawartych po rozwodzie.

2.2. Narzędzia badawcze

W prowadzonych badaniach wykorzystano Inwentarz Przekonań na temat Powtórnego Małżeństwa (IPPM) będący polską adaptacją (Kołodziej, and Przybyła-Basista, 2014a) amerykańskiego narzędzia Remarriage Belief Inventory (RMBI) (Higginbotham, and Adler-Baeder, 2008).

Inwentarz służy do diagnozy indywidualnych przekonań związanych z ponownym małżeństwem. Składa się w polskiej wersji językowej z 20 twierdzeń z 5-stopniową skalą odpowiedzi. Twierdzenia zostały pogrupowane w 7 czynników/podskal. Narzędzie ma dobre parametry statystyczne: rzetelność, trafność. Było wykorzystywane do badań nad wpływem przekonań na jakość powtórnych małżeństw i funkcjonowanie nowo powstałych rodzin oraz

przystosowanie do życia w nowo powstałej rodzinie. Ponieważ inwentarz służy do badania przekonań, może być zastosowany zarówno w przypadku osób tworzących powtórne małżeństwa, jak i osób żyjących samotnie.

W prowadzonych badaniach oprócz kwestionariusza IPPM wykorzystano również dane socjodemograficzne oraz dane na temat sytuacji rodzinnej, które pochodziły z ankiety.

2.3. Grupa badana

Grupa liczyła 157 osób po rozwodzie. Badani mieli średnio 41 lat ($M = 41,29$; $SD = 8,86$). 75% grupy badanej ($n = 120$) stanowiły kobiety, a 25% ($n = 37$) mężczyźni. Prawie połowa badanych miała wykształcenie wyższe, ok. 35% badanych wykształcenie średnie, a wykształcenie zawodowe ok. 15% badanych. Ponad 80% badanych było aktywnych zawodowo. Większość osób (prawie 75% badanych) swoją sytuację materialną po rozwodzie oceniło jako przeciętną bądź dobrą.

Poprzednie małżeństwa osób badanych trwały średnio 11 lat ($M = 10,8$; $SD = 6,8$), a od rozwodu upłynęło średnio 6 lat ($M = 6,4$; $SD = 6,3$). Prawie połowa badanych miała jedno dziecko z poprzedniego małżeństwa, ponad 30% dwoje dzieci. Ponad połowa badanych (84 osoby) pełniła funkcję rodzica „opiekunczego” po rozwodzie, czyli rodzica, który zajmuje się dzieckiem na co dzień.

Prawie 50% osób badanych ($n = 78$) po rozwodzie nie związało się z nikim, natomiast nieco ponad 50% badanych tworzyło nowe związki po rozwodzie. 32,1% ($n = 51$) pozostawało w nowym bliskim związku, a prawie jedna piąta ($n = 29$; 18,2%) zawarła powtórne małżeństwa. Prawie 18% badanych posiadało dzieci również z nowego związku.¹

2.4. Organizacja i przebieg badań

Badania były prowadzone we współpracy z ówczesnymi rodzinnymi ośrodkami diagnostyczno-konsultacyjnymi na terenie całego kraju, a także z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, z ośrodkami wspierania rodziny i innymi instytucjami zajmującymi się problemami dziecka i rodziny z terenu Śląska. Osoby badane wyraziły świadomą zgodę na udział w badaniu. Ich udział był dobrowolny. Mogły w każdej chwili wycofać się z badań. Badania miały charakter anonimowy.

2.5. Kierunki analiz statystycznych

W prezentowanych badaniach wykorzystano test *T-Studenta* do przeprowadzenia porównań międzygrupowych.

¹ Ewentualne różnice w zestawieniach liczbowych czy procentowych wynikają z systemowych braków danych.

3. Wyniki badań

Jak wskazują wyniki przeprowadzonych analiz porównawczych pomiędzy wyróżnionymi grupami można zaobserwować istotne statystycznie różnice. W Tabeli 1 zaprezentowano wyniki testów istotności różnic pomiędzy osobami, które nie związały się z nikim po rozwodzie oraz osobami tworzącymi nowe związki po rozwodzie. Z kolei w Tabeli 2 zaprezentowano wyniki istotności różnic pomiędzy osobami nieposiadającymi dzieci z nowych związków po rozwodzie i osobami, które posiadają dzieci z nowych związków po rozwodzie.

Tabela 1.

Różnice w przekonaniach na temat powtórnego małżeństwa i rodziny zrekonstruowanej między osobami samotnymi po rozwodzie i osobami w nowych związkach

Przekonania nt. powtórnego małżeństwa i rodziny zrekonstruowanej	t	p	M
Przystosowanie: szybko	1,86	0,06	11,25 osoby samotne
			12,49 osoby w związku
Nowa rodzina: czymś gorszym	-3,05	0,003	4,12 osoby samotne
			3,26 osoby w związku
Finanse: wspólne	0,38	0,71	11,45 osoby samotne
			11,66 osoby w związku
Sukces: krótkotrwały	-2,35	0,02	10,47 osoby samotne
			9,45 osoby w związku
Partner: idealny, lepszy	2,38	0,02	14,63 osoby samotne
			15,87 osoby w związku
Dzieci: priorytet	-1,63	0,11	6,18 osoby samotne
			5,59 osoby w związku
Przeszłość: za sobą	1,79	0,07	6,99 osoby samotne
			7,71 osoby w związku

Note: t: test T-Studenta, p - prawdopodobieństwo, M - średnie

W zaprezentowanych w Tabeli 1 porównaniach nieistotne statystycznie okazały się różnice tylko w dwóch kategoriach przekonań dotyczących: finansów (finanse w nowej rodzinie powinny być wspólne) oraz dzieci (dzieci stanowią priorytet). Przekonanie dotyczące przystosowania do życia w nowej rodzinie okazało się silniejsze w przypadku osób tworzących nowe związki po rozwodzie w porównaniu do osób samotnych po rozwodzie, ale różnica ta osiągnęła poziom jedynie tendencji statystycznej.

W porównaniach przedstawionych w Tabeli 2 nieistotne okazały się różnice również w dwóch, ale innych, kategoriach przekonań dotyczących: przystosowania (przystosowanie do życia w nowej rodzinie przychodzi szybko) oraz sukcesu nowej rodziny (sukces nowej rodziny jest krótkotrwały). Przekonanie dotyczące finansów w nowej rodzinie okazało się różnicować grupy osób bez dzieci z nowych związków oraz posiadających dzieci z nowych związków i było wyższe w tej drugiej grupie. Różnica ma jednak charakter tendencji statystycznej.

Tabela 2.

Różnice w przekonaniach na temat powtórnego małżeństwa i rodziny zrekonstruowanej między osobami nieposiadającymi i posiadającymi dzieci w nowych związkach zawartych po rozwodzie

Przekonania nt. powtórnego małżeństwa i rodziny zrekonstruowanej	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>M</i>
Przystosowanie: szybko	1,12	0,27	11,63 osoby bez dzieci z nowych związków
			12,85 osoby z dziećmi z nowego związku
Nowa rodzina: czymś gorszym	-3,32	0,002	3,93 osoby bez dzieci z nowych związków
			2,81 osoby z dziećmi z nowego związku
Finanse: wspólne	1,83	0,07	11,51 osoby bez dzieci z nowych związków
			12,82 osoby z dziećmi z nowego związku
Sukces: krótkotrwały	-1,24	0,22	10,36 osoby bez dzieci z nowych związków
			9,41 osoby z dziećmi z nowego związku
Partner: idealny	2,81	0,006	14,91 osoby bez dzieci z nowych związków
			16,93 osoby z dziećmi z nowego związku
Dzieci: priorytet	-2,02	0,05	6,16 osoby bez dzieci z nowych związków
			5,15 osoby z dziećmi z nowego związku
Przeszłość: za sobą	5,38	0,001	6,86 osoby bez dzieci z nowych związków
			9,00 osoby z dziećmi z nowego związku

Note: *t*: test T-Studenta, *p* - prawdopodobieństwo, *M* - średnie

Analizując wyniki zaprezentowane w Tabeli 1, można stwierdzić, iż przekonanie, że nowa rodzina jest czymś gorszym i nie może zapewnić dzieciom tego, co rodzina biologiczna, jest silniejsze w przypadku osób żyjących samotnie po rozwodzie w porównaniu do osób tworzących nowe związki po rozwodzie. Przy porównaniu osób posiadających dzieci z nowych związków z osobami nieposiadającymi dzieci z nowych związków po rozwodzie okazało się, że przekonanie to jest słabsze u osób, które mają dzieci w nowych związkach (por. Tabela 2). Wyniki wskazują również, iż przekonanie, że sukces nowej rodziny jest krótkotrwały (ze względu na powtarzalność błędów, zachowań, wad) jest silniejsze u osób żyjących po rozwodzie samotnie w porównaniu z osobami tworzącymi nowe związki po rozwodzie (por. Tabela 1).

Z kolei przekonanie, że nowy partner jest idealny: lepszy niż były mąż/była żona, jest silniejsze u osób tworzących nowe związki po rozwodzie w porównaniu do osób żyjących samotnie po rozwodzie (por. Tabela 1). Jest też silniejsze w przypadku osób posiadających dzieci z nowych związków w porównaniu do osób nieposiadających dzieci z nowych związków (por. Tabela 2). Natomiast przekonanie, iż priorytet stanowią dzieci, jest słabsze w przypadku osób posiadających dzieci z nowych związków w porównaniu do osób nieposiadających dzieci z nowych związków (por. Tabela 2).

Analiza różnic istotności pozwala też stwierdzić, iż rodzice posiadający dzieci z nowych związków są w większym stopniu przekonani o słuszności przekonania, iż przeszłość należy zostawić za sobą: zerwać więzi emocjonalne i zakończyć emocjonalny związek z byłym małżonkiem. Różnica ta jest znacząca statystycznie (por. Tabela 2). Natomiast przy porównaniu osób samotnych po rozwodzie i osób tworzących nowe związki po rozwodzie różnica jest obserwowalna, ale raczej na poziomie tendencji statystycznej, a przekonanie jest silniejsze u rodziców tworzących nowe związki po rozwodzie (por. Tabela 1).

4. Dyskusja

Zaprezentowane różnice w przekonaniach z jednej strony wskazują na zasoby osób zmagających się z próbą budowania nowych związków po rozwodzie, z drugiej strony pokazują słabsze strony, które można by traktować jako czynniki ryzyka dla powodzenia nowej relacji, nowego związku i nowej rodziny powstałej po rozwodzie. Niewątpliwie niektóre z przekonań dotyczących powtórnego małżeństwa i nowej rodziny powstałej po rozwodzie są negatywne i nieprzystosowawcze, niestwarzające szansy na sukces nowego małżeństwa i nowej rodziny. Należą do nich przekonania, że nowa rodzina jest czymś gorszym, ma charakter rodziny „drugiej kategorii” i że jej sukces ze względu na powtarzalność błędów, wzorów zachowań z poprzedniego małżeństwa jest krótkotrwały. Żywienie takich przekonań przez osoby po rozwodzie nie pomaga w radzeniu sobie z kryzysem porozwodowym, a tym bardziej z zadaniami, jakie stoją przed człowiekiem w sytuacji tworzenia nowego systemu rodzinnego. Wyższy stopień nasilenia tych negatywnych przekonań u osób żyjących samotnie po rozwodzie może być związany ze stereotypowym myśleniem o rodzinie zrekonstruowanej. Jest ono mocno zakorzenione w naszej kulturze, w której na rozwody patrzy się raczej jako na duży społeczny problem, a nie jak na normatywną zmianę w życiu rodziny, stanowiącą konieczną i czasem korzystną dla jej członków alternatywę. Tego typu myślenie pojawiało się także w starszej literaturze socjologicznej i psychologicznej (Adamski, 1982; Tyszka, 1977; Ziemska, 1975). Stereotypowe przekonania mogą być wynikiem określonego kontekstu kulturowego: tradycji religijnych, silne zakorzenione przekonania o wartości rodziny, funkcjonowania modelu rodzin tradycyjnych, podkreślania ważności więzi i relacji rodzinnych. Na podobne zjawiska,

ze szczególnym uwzględnieniem tradycji chrześcijańskich i dużego znaczenia rodziny, zwracają uwagę badacze problematyki rozvodu pochodzący z kręgu kultury hiszpańskiej (Yáñez-Yaben, 2013). Stereotypowe przekonania, zgodnie z którymi próby „odtworzenia” życia rodzinnego po rozwodzie nie mają sensu i skazane są na porażkę, mogą czasami przyczynić się do pewnego „zatrzymania się” osób po rozwodzie żyjących samotnie, trwających w kryzysie porozwodowym, w poczuciu straty, smutku, gniewu, winy, żalu i „zamknięciu” się na nowe relacje, nowe związki. Ma to szczególne znaczenie w kontekście często podkreślanego przez badaczy faktu, iż posiadanie nowej intymnej relacji jest czynnikiem ochronnym w procesie adaptacji do sytuacji porozwodowej (np. Amato, 2014).

Niepokojąca wydaje się różnica w nacechowanym stereotypowym myśleniem przekonaniu o rodzinie powstałej po rozwodzie jako o rodzinie tzw. drugiej kategorii pomiędzy osobami będącymi już w nowych związkach, ale nieposiadającymi dzieci z tych związków w porównaniu z osobami posiadającymi dziećmi również w nowych rodzinach. Niższy poziom takiego przekonania w przypadku osób posiadających wspólne dzieci w nowych rodzinach pozwala przypuszczać, iż być może dopiero w sytuacji pojawiania się w rodzinie kolejnych, wspólnych, dzieci, ludzie przestają myśleć w stereotypowy, negatywny sposób o własnej rodzinie. Przekonanie związane z myśleniem, iż nowa rodzina powstała po rozwodzie jest czymś gorszym w przypadku osób, które tworzą już nowe związki, może bowiem pełnić funkcję samospełniającego się proroctwa (Aronson, Wilson, and Akert, 1997; Travis, and Aronson, 2008) i skutkować obniżeniem jakości tych związków czy nawet rozstaniem. Może to mieć znaczenie, zwłaszcza gdy przyjrzymy się statystykom rozwodów w powtórnych małżeństwach, które – jak już wspomniano – są zdecydowanie wyższe niż w pierwszych małżeństwach (Amato, 2000; Clark-Steward, and Brentano, 2006; McCathy i McCathy, 2005; za: McCathy i Ginsberg, 2007).

Badania dotyczące przekonań na temat powtórnego małżeństwa jako wyznaczników satysfakcji małżeńskiej prowadzone na rodzimym gruncie (Kołodziej, and Przybyła-Basista, 2014a) pokazują, że oba omawiane przekonania stanowią negatywne predyktory satysfakcji ze związku. Im silniejsza jest akceptacja tych przekonań, tym niższe jest poczucie satysfakcji z powtórnego małżeństwa. Z kolei niezgadzanie się z tym stwierdzeniem wpływa pozytywnie na odczuwanie zadowolenia z nowego związku małżeńskiego. Podobnie w badaniach Higginbotham i Adler-Baeder (2008), dotyczących zależności między przekonaniami na temat powtórnego małżeństwa a jakością życia małżeńskiego, okazało się, że myślenie, iż sukces rodziny zrekonstruowanej jest krótkotrwały, obniża zadowolenie z powtórnego związku małżeńskiego.

Zadowolenie z nowej bliskiej relacji jest elementem budującym efektywną adaptację do nowej sytuacji rodzinnej (Demo, and Fine, 2010). Przekonanie, iż partner jest idealny, to znaczy: lepszy niż były mąż/była żona, że wykazuje więcej zrozumienia, że jest lepiej dopasowany do życia w małżeństwie i jest lepszym partnerem w małżeństwie wydaje się pozostawać w związku z poczuciem zadowolenia z budowanej relacji. Przekonanie to okazało

się wyznacznikiem satysfakcji małżeńskiej w wyżej już przytaczanych badaniach (Kołodziej, and Przybyła-Basista, 2014a). Im bardziej osoby badane żywiły tego typu przekonanie dotyczące partnera, tym bardziej były zadowolone z małżeństwa. Nie dziwi, że przekonanie, iż nowy partner jest lepszy niż były mąż/była żona, jest silniejsze w przypadku osób będących w nowych związkach w porównaniu do osób żyjących samotnie po rozwodzie. Ale – co ciekawe – jest także silniejsze w przypadku osób, które mają dzieci w nowych związkach w porównaniu do osób bez dzieci w nowych związkach. Złożoność systemu rodzinnego w przypadku posiadania wspólnych dzieci w nowym małżeństwie, często przy jednoczesnym posiadaniu dzieci z poprzednich małżeństw, bardzo komplikuje życie rodzinne, a zwłaszcza wzajemne relacje, granice, hierarchię, spójność rodziny; rodzi też problemy między innymi z lojalnością, z określeniem roli „ojczyma”, „macochy” (Clark-Steward, and Brentano, 2006; Lewandowska-Walter, 2009). W tym kontekście przekonanie, że partner stanowi oparcie i wykazuje zrozumienie, stanowi zasób ułatwiający radzenie sobie w różnych trudnych sytuacjach życia rodziny zrekonstruowanej.

Niewątpliwie poszczególne przekonania korespondują z zadaniami, jakie stoją przed rodziną zrekonstruowaną. Jak już wspomniano, zadania te obejmują między innymi dbanie o relację partnerską przy jednoczesnym dbaniu o relacje z dziećmi, tworzenie koalicji rodzicielskiej, utrzymywanie relacji rodzicielskiej z biologicznym i przybranym rodzicem (Lewandowska-Walter, 2009; McCarthy, and Ginsberg, 2007; Visher E., Visher J., and Pasley, 2003). Wyniki prezentowanych badań wskazują, iż osoby posiadające dzieci w nowych związkach w mniejszym stopniu są przekonane, że dzieci stanowią dla nich priorytet i że ich życzenia oraz poświęcanie im uwagi jest ważniejsze niż życzenia i poświęcanie uwagi nowemu małżonkowi. Taki sposób myślenia może wydawać się kontrowersyjny w odniesieniu do wartości i znaczenia, jakie nadaje się dziecku w naszej kulturze. Być może jednak dla osób tworzących rodziny zrekonstruowane (z własnymi dziećmi i dziećmi z poprzednich związków) żywienie takich przekonań jest poszukiwaniem „złotego środka”, sposobem radzenia sobie ze złożonością systemu rodzinnego czy próbą budowania hierarchii w rodzinie. Badacze wskazują bowiem, że o ile w pierwszych małżeństwach konflikty dotyczą głównie finansów, o tyle w drugich koncentrują się wokół dzieci (Stanley, Markman, and Peters, 2002; za: Clark-Steward, and Brentano, 2006). Różne badania pokazują też, że dzieci po doświadczeniu rozwodu rodziców sprawiają mniej kłopotów wychowawczych, jeśli mieszkają z prawidłowo funkcjonującą rodziną powstałą w wyniku powtórnego małżeństwa rodzica po rozwodzie, a im bardziej funkcjonalna jest rodzina, w której wychowuje się dziecko, niezależnie od jej kształtu, tym lepiej dla dziecka (np. Crane, 2002). Przyczyną problemów dzieci, jest bowiem – wbrew obiegowym przekonaniom – nie tyle sam rozwód rodziców, ile sposób radzenia sobie z trudnościami przez rodziców (Beisert, 2000; Crane, 2002). Być może stabilna i silna relacja partnerska w nowym związku oraz nieprzedkładanie życzeń i pragnień dzieci ponad tę relację ma znaczenie dla procesu adaptacji rodziny zrekonstruowanej. Uzyskany wynik otwiera zatem nowe pytania badawcze dotyczące np. pozycji dzieci/dzieci w nowej rodzinie w stosunku do

nowej relacji partnerskiej czy dotyczące zależności satysfakcji małżeńskiej i rodzicielskiej w rodzinach zrekonstruowanych.

Przekonanie, iż bliskość i dobre relacje między członkami nowej rodziny (dziećmi i dorosłymi) oraz przystosowanie do życia w niej nastąpi szybko, można rozważać w kategorii mitów i nierealistycznych oczekiwań. Budowanie przywiązania i zaangażowania w nowej rodzinie wymaga bowiem czasu oraz tolerancji dla odmienności i niejednoznaczności podejmowanych ról (Coleman, Ganong, and Leon, 2006; Lewandowska-Walter, 2009, 2014). Przekonanie o szybkiej adaptacji w przypadku osób tworzących nowe związki po rozwodzie wskazuje na życzeniowy sposób myślenia i może stać się przyczyną dużego rozczarowania w przypadku wystąpienia trudności czy konfliktów w relacjach rodzinnych. Z pewnością bliski związek dla osób po rozwodzie stanowi drugą szansę na miłość oraz stabilne życie rodzinne, stąd nierealistyczne przekonania mogą wiązać się z osłabioną zdolnością do krytycznego myślenia. Niemniej, jak wskazują badania, osoby tworzące drugie związki po rozwodzie mają z reguły bardziej realistyczne oczekiwania w stosunku do małżeństwa (Smith et al., 1991; za: Clark-Steward, and Brentano, 2006).

Powaznym problemem życia codziennego osób po rozwodzie jest obniżenie standardu życia pod względem materialnym, które zaliczane jest do znaczących czynników ryzyka w procesie adaptacji do zmian po rozwodzie (Demo, and Fine, 2010). Zgodnie z tym, co piszą Perrig-Chiello, Hutchison i Morselli (2015) porozwodowe zmartwienia związane z pieniędzmi należy traktować jako jedne z najsilniejszych stresorów. Dobrostan osób po rozwodzie obniża się poprzez pogorszenie ekonomicznego standardu życia, a dotyczy to zwłaszcza kobiet będących rodzicami „opiekuńczymi”, czyli opiekującymi się dziećmi na co dzień. Osoby po rozwodzie o niskich dochodach doświadczają też większej liczby stresujących zdarzeń (Walsh, 2003b). Wyniki badań własnych (Kołodziej-Zaleska, and Ilska, 2016), które objęły kobiety po rozwodzie, wskazują, że negatywny wpływ rozvodu na sytuację materialną szczególnie odczuwały te kobiety, które same prowadziły gospodarstwo domowe oraz kobiety posiadające dwoje dzieci. Swoistym czynnikiem chroniącym przed negatywnym wpływem rozvodu, który przejawiał się znacznym pogorszeniem sytuacji materialnej i ryzykiem ubóstwa, okazało się istnienie nowego związku partnerskiego, a zwłaszcza drugiego małżeństwa. Wielu badaczy (Amato, 2000; Demo, and Fine, 2010) podkreśla, że nowa relacja intymna budowana po rozwodzie stanowi czynnik ochronny, który ułatwia przystosowanie do sytuacji porozwodowej, zabezpieczając też przed doświadczeniem biedy i przed koniecznością korzystania z pomocy socjalnej. Przekonanie dotyczące sposobu gospodarowania środkami finansowymi w rodzinie zrekonstruowanej („Finanse w nowej/przybranej rodzinie powinny być wspólne”) w badaniach amerykańskich (Higginbotham, and Adler-Baeder, 2008) okazało się być wyznacznikiem satysfakcji małżeńskiej i przystosowania do życia w rodzinie. W polskich badaniach (Kołodziej, and Przybyła-Basista, 2014a) przekonanie to nie było wyznacznikiem zadowolenia ze związku. Badacze piszą też, że osoby tworzące nowe małżeństwa mają dużą potrzebę finansowej niezależności (Clark-Steward, and Brentano, 2006). W prezentowanych

w niniejszym artykule badaniach różnica w przekonaniu dotyczącym wspólnych finansów w rodzinie zaznaczyła się dopiero przy porównaniu osób nieposiadających i posiadających dzieci z nowych związków. Zagadnienie to wydaje się bardzo ciekawym wątkiem badawczym wymagającym dalszej eksploracji.

Jednym z ważniejszych zadań dla osób, które mają za sobą doświadczenie rozwodu i próbują tworzyć nowe związki po rozwodzie jest zakończenie poprzedniego związku i pozostawienie za sobą przeszłości (Amato, 2000; McCarthy, and Ginsberg, 2007; Visher E., Visher J., and Pasley, 2003). Przekonanie, iż przeszłość należy zostawić za sobą niewątpliwie należy do przekonań przystosowawczych, które można traktować jako zasób: wspiera bowiem proces adaptacji do kryzysu rodzinnego, jakim jest rekonstruowanie rodziny. Wyniki zaprezentowanych porównań międzygrupowych nie są jednak oczywiste. Wprawdzie osoby w związkach w porównaniu z osobami samotnymi po rozwodzie w większym stopniu były przekonane, że przeszłość należy zostawić za sobą, ale różnica wskazuje tylko na tendencję statystyczną. Natomiast znacząca statystycznie różnica w drugiej grupie porównań wskazuje, że w przypadku posiadania własnych, wspólnych dzieci przekonanie, iż przeszłość należy zostawić za sobą, nabiera na sile. Być może w przypadku wielu osób będących po rozwodzie przedłużające się konflikty związane z rozwodem czy trwające procesy w sądzie, np. o opiekę nad dziećmi, powodują efekt zatrzymania w przeszłości i ciągłego powracania do poprzedniej relacji. Uczucie złości, gniewu, żalu w stosunku do byłego małżonka powodują bowiem ciągłe zaangażowanie w poprzednią relację (Clarke-Steward, and Brentano, 2006; Przybyła-Basista, 2006).

Podsumowując, można stwierdzić, iż przedstawione wyniki badań wskazują na występowanie wielu interesujących różnic w przekonaniach pomiędzy wyróżnionymi grupami osób. Badania miały wprawdzie charakter eksploracyjny, ale pokazały, iż wstępnie zakładane różnice rzeczywiście mają znaczenie. Wskazały też na istnienie różnic zaskakujących i niezakładanych wcześniej, które mogą skłonić do dalszych poszukiwań badawczych. Ich ograniczeniem są z pewnością stosunkowo małe grupy porównywanych osób oraz dominacja kobiet w prowadzonych badaniach. Wyniki wprawdzie nie uprawniają do złożonych interpretacji, ale pozwalają na sformułowanie wielu problemów badawczych na przykład dotyczących: pozycji dziecka i nowego partnera w związku powstałym po rozwodzie; znaczenia stereotypowego myślenia rodziców o rodzinie zrekonstruowanej dla rozwoju dzieci; wpływu „zatrzymania się” w przeszłości i w poprzedniej relacji małżeńskiej na nowe życie rodzinne czy uwzględnienia przekonań o szansach na powodzenie powtórnego małżeństwa i nowej zrekonstruowanej rodziny w dalszej eksploracji uwarunkowań gotowości ludzi do tworzenia nowych wspierających związków intymnych.

Przekonania osób rozwiedzionych związane z możliwością satysfakcjonującego funkcjonowania w nowym związku intymnym wydają się szczególnie ciekawym wątkiem badawczym. Są one tak różne od przekonań na temat związków w rodzinie nuklearnej i z tego względu stanowią nowy i ważny badawczo temat, mając zwłaszcza na uwadze wysoki odsetek

osób rozwiedzionych w społeczeństwie. Obecnie badania skoncentrowane *stricte* na przekonaniach na temat powtórnych małżeństw zakładanych po rozwodzie i rodzin zrekonstruowanych są bardzo rzadko podejmowane. Dalsze zgłębianie tej problematyki – zwłaszcza w kontekście zachodzących przemian społecznych – wydaje się ważne dla badaczy, ale także praktyków pracujących z rodzicami i dziećmi tworzącymi rodziny zrekonstruowane.

Bibliografia

1. Adamski, F. (1982). *Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie*. Warszawa: PWN.
2. Amato, P.R. (2000). The Consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), pp. 1269-1287.
3. Amato, P.R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), pp. 650–666.
4. Amato, P.R. (2014). The consequences of divorce for adults and children: An update. *Društvena Istraživanja / Journal for General Social Issues*, 23(1), pp. 5-24.
5. Aronson, E, Wilson, T.D, and Akert, R.M. (1997). *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
6. Beisert, M. (2000). *Rozwód. Proces radzenia sobie z kryzysem*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
7. Bieńkowska, I., and Kitlińska-Król, M. (2017). Rodzina w świetle danych demograficznych w Polsce i w Europie. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Zarządzanie*, 112, pp. 35-46.
8. Bray J. H., and Easling I. (2005). *Remarriage and stepfamilies*. In: W.M. Pinsof, J.L. Lebow (ed.) *Family psychology. The art of science* (pp. 267-294). Oxford: University Press.
9. Carr, A. (2009). *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu i ludzkich siłach*. Poznań: Zysk i S-ka.
10. Clarke-Stewart, A., and Brentano, C. (2006). *Divorce: Causes and consequences*. New Haven – London: Yale University Press.
11. Coleman, M., Ganong, L., and Leon, K. (2006). Divorce and postdivorce relationships. In: A.L. Vangelisti, D. Perlman (eds.), *The Cambridge handbook of personal relationship* (pp. 157-173). Cambridge: University Press.
12. Crane, D.R. (2002). *Podstawy terapii małżeństw*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
13. Dattilio, F.M. (2013). *Terapia poznawczo-behawioralna par i rodzin. Podręcznik dla klinicystów*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

14. Demo, D.H., and Fine, M.A. (2010). *Beyond the average divorce*. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore: Sage.
15. Gaffal, M. (2010). *Psychosocial and legal of marital reackdown*. Berlin – Heidelberg: Springer-Verlag.
16. Greene, S.M, Anderson, E.R., Heterington, E.M., Forgatch, M.S., and DeGarmo, D.S. (2003). *Risk and resilience after divorce*. In: F. Walsh (ed.), *Normal family processes. Growing diversity and complexity* (pp. 96-120). New York: The Guilford Press.
17. Hernández, P. (2002). Resilience in families and communities: Latin American contributions from the psychology of liberation. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 10(3), pp. 334-343.
18. Heszen-Niejodek, I. (2007). Teoria stresu psychologicznego i radzenia sobie. In: J. Strelau (ed.) *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej* (t. 3, pp. 465-493). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
19. Heszen, I., and Sęk, H. (eds.). (2007). *Psychologia zdrowia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN.
20. Hetherington, E.M. (2003). Intimate pathways: changing patterns in close personal relationships across time. *Family Relations*, 52(4), pp. 318–331.
21. Higginbotham, B.J., and Adler-Baeder, F. (2008). Assessing beliefs about remarriages and stepfamilies: The Remarriage Belief Inventory. *Journal of Divorce and Remarriage*, 48 (4/3), pp. 33-54.
22. Higginbotham, B.J., and Agee, L. (2013). Endorsement of remarriage beliefs, spousal consistency, and remarital adjustment. *Marriage & Family Review*, 49(2), pp. 177-190.
23. Juczyński, Z., and Ogińska-Bulik, N. (2009). *Narzędzia pomiaru stresu i radzenia sobie ze stresem*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
24. Kołodziej-Zaleska, A., and Ilska, M. (2016). Status socjoekonomiczny kobiet w okresie porozwodowym. *Społeczeństwo i Edukacja*, 20(1), pp. 59-75.
25. Kołodziej, A., and Przybyła-Basista, H. (2014a). Przekonania osób rozwiedzionych na temat powtórnych małżeństw – ich pomiar i rola w osiągnięciu satysfakcji małżeńskiej. *Polskie Forum Psychologiczne*, 19(2), pp. 190-208.
26. Kołodziej, A., and Przybyła-Basista, H., (2014b, kwiecień). Powtórne małżeństwa i przekonania osób rozwiedzionych na ich temat: kierunki badań i prezentacja narzędzia. Paper presented at IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Psychologia w służbie rodziny*, Gdańsk.
27. Kubacka-Jasiecka, D. (2010). *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach psychologicznych*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
28. Lazarus, A. (2002). *Mity na temat małżeństwa. O powszechnych przekonaniach, które niszczą związki*. Gdańsk: GWP.

29. Lewandowska-Walter, A. (2009). Obszary problemowe i zasoby rodziny zrekonstruowanej. In: T. Rostowska (ed.), *Psychologia rodziny: małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań* (pp. 276-301). Warszawa: Difin.
30. Lewandowska-Walter, A. (2014). *Rodzina rekonstruowana*. In: I. Janicka, H. Liberska (eds.), *Psychologia rodziny* (pp. 305-331). Warszawa: PWN SA.
31. McCarthy, B.W., and Ginsberg, R.L. (2007). Second marriages: Challenges and risk. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 15(2), pp.119-123.
32. McKenry, P.C., and Price, S.J. (1994). Families coping with problems and change: A conceptual overview. In: P. C. McKenry i S. J. Price (eds.), *Families & change: Coping with stressful events and transitions* (pp.1-21). California – London – New Delhi: Sage Publications.
33. Niezabitowski, M. (2015), Adaptacja osób starszych do środowiska domu pomocy społecznej – przyczynek do analizy wybranych aspektów psychospołecznych. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Zarządzanie*, 85, pp. 347-369.
34. Ogińska-Bulik, N., and Juczyński, Z. (2008a). Osobowościowe wyznaczniki satysfakcji z życia. In: I. Heszen, J. Życińska (eds.), *Psychologia zdrowia. W poszukiwaniu pozytywnych inspiracji* (pp. 89-102). Warszawa: Academica Wydawnictwo SWPS.
35. Perrig-Chiello, P., Hutchison, S., and Morselli, D. (2015). Patterns of psychological adaptation to divorce after a long-term marriage. *Journal of Social and Personal Relationships*, 32(3), pp. 386- 405.
36. Plopa, M., and Makarowski, R. (2010). *Kwestionariusz poczucia stresu*. Warszawa: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie Pracownia Testów Psychologicznych.
37. Poprawa, R. (2001). Zasoby osobiste w radzeniu sobie ze stresem. In: G. Dolińska-Zygmunt (ed.), *Podstawy psychologii zdrowia* (pp. 103–141). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
38. Poprawa, R. (2008). Samoocena jako miara podmiotowych zasobów radzenia sobie i szczęścia człowieka. In: I. Heszen, J. Życińska (eds.), *Psychologia zdrowia. W poszukiwaniu pozytywnych inspiracji* (pp. 103-122). Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
39. Power, M.R. (1996). Stages of separation. *Australian Journal of Family Law*, 10(2), pp. 143-162.
40. Przybyła-Basista, H. (2006). *Mediacje rodzinne w konflikcie rozwodowym. Gotowość i opór małżonków a efektywność procesu mediacji*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
41. *Rocznik demograficzny* (2011). Główny Urząd Statystyczny: Warszawa. Retrived from http://www.stat.gov.pl/gus/5840_rocznik_demograficzny_PLK_HTML.htm

42. *Rocznik demograficzny* (2013). Główny Urząd Statystyczny: Warszawa. Retrived from <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2013,3,7.html>
43. *Rocznik demograficzny* (2014). Główny Urząd Statystyczny: Warszawa. Retrived from <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2014,3,8.html>
44. Travis, C., and Aronson, E. (2008). *Błądzą wszyscy (ale nie ja)*. Poznań: ACADEMICA Wydawnictwo SWPS.
45. Tyszka, Z. (1977). *Socjologia rodziny*. Warszawa: PWN.
46. Visher, E.B., Visher, J.S., and Pasley, K. (2003). Remmariage families and stepparenting. In: F. Walsh (ed.), *Normal family processes. Growing diversity and complexity* (pp. 53-175). New York: The Guilford Press.
47. Walsh, F. (2003a). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), pp. 1-18.
48. Walsh, F. (2003b). *Normal family processes: Growing diversity and complexity*. New York: Gilford Press.
49. Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience*. New York: Gilford Press.
50. Yárnoz-Yaben, S. (2013). Forgiveness, adjustment to divorce and support from the former spouse in Spain. *Journal of Child and Family Studies*, 24(2), pp. 289-297.
51. Ziemska, M. (1975). *Rodzina a osobowość*. Warszawa: Wiedza Powszechna.